

Bori Imre emlékének ajánlom készülő könyvem első fejezeteit, mint-hogy már a címadásban is, nyilván akaratlanul, benne volt ő: a kolozsvári dolgozószobám falán függő Nagy Albert-festmény, a *Fehér kakas* alatt többször is ültünk együtt, egyszer írt is erről a képről önálló jegyzetet. A vörösbor pedig azt a szintén nálunk zajlott vitát idézi, amelyben Imre és pesti irodalomtörténész barátunk, Kiss Ferenc hevesen szólalkozott össze (másnap valamennyien Farkaslakára, a Szervátiuszok Tamási-emlékművének avatására indultunk). A Bori Imrével szemben ülő Kiss Feri ideges-ségében felborította a borospoharat, a vörösbor ráömlött a fehér abroszra.

Fehér kakas, vörösbor

(és a nagy Házsongárd)

*„A világ elkezd égni. Először az élet tü-
zében, aztán a lélek tüzében, aztán a szó
tüzében, a hang tüzében, a szín tüzében,
a szellem tüzében, a jóság, az igazság, az
öröm, a fájdalom, a szenvedés, a halál, a
halhatatlanság tüzében.”*

(Hamvas Béla)

Június vége. Ötödik napja virágzik az udvarban az ezüsthárs. Ketten vagyunk. Ő több mint száz, én csak közelíték (nagyon) a hetvenhathoz. Adjuk össze, osszuk el az emlékeinket. Előbb persze tisztázni kell, hogy mit jelent a ketten. Neki és nekem. Ő sem volt mindig egyedül (nélkülem) – én sem (nélküle). 2011-ben még így mondtam volna: Erzsikével közös az örömünk, hogy idén is kinyílt a hárs, s ha nem is csendes kettesben a folyosón ülve, legalább az ablakon a szobánkba beáramló bódulat együtt emlékeztet régiekre, a kettő sokszorosára. Most a Mikes Kelemen utca részesülhet, az arra járókkal, a nosztalgiázásban, mert a kapu, a nagybetűssé avasult KAPU nem állja útját a nyár eleji áramlásnak.

Neki, mármint az ezüsthársnak, legalábbis fa-voltában: száz év ma-gány. De nem egészen. Anyai nagyszüleim valamikor a hárs mellé fenyőt ültettek. És a fenyő nőtt-nőtt ugyan, mégis versenyben a hárssal, kiteve a

szélnek (gyerekkori emlék: az emeleti folyosóig hajolt a törzse viharban); s amikor már nem bírta tovább, kezdett száradni, ki kellett vágni. Apám aztán diófát nevelt a kertkapu mellett. (Csóka ejtette ide az udvarra a diót?) Hogy teljesen a hárs el ne uralkodjon rajta, az ágak a kert felé kezdtek nyújtózni, vastagodtak, súlyosbodtak, a törzs vésszesen elhajolt a napfény irányában. Udvari diófánk még kitartóan zöldell, jótékony árnyéket tart kánikulában a földszinti folyosóra ma már csak alkalmilag kiülőnek, és egyelőre a termésével sincs baj; amikor azonban a hó rárakódik a fára, meg oladás után, szóval egész évben – hársvirágzás idején is – figyelem, rádől-e végzetesen a kerítésre, menthetetlenül ráhajlik-e a földre a diófánk. (Szerencsére a kertben, kicsit meg sokkal hátrébb van két testvére, ők veszélyen kívül vannak, gondolom.) Mert ha mégis bekövetkezik a baj, úgy jár majd, mint a régen látott kerti bútor, amely kiszolgálva, fa- és fémhulladékként, az ezüsthárs alól a kert végébe került. Ugyanúgy végezné, mint az udvar túlsó felén valamikor masszív drótkerítéssel leválasztott tyúkudvar. A harmadik nemzedék autóinak, egy tákolt garáznak kellett a hely. (Pár évtizede ez lett az otthona a piros Ladának, majd a színében rokon Solenzának.)

De vissza Hamvas Bélához. Véletlenül került ide, mottónak. Pesten az Írók Boltjában keresgéltem, és a részegítő választék váratlanul felkínálta a Hamvas-sorozat hetedik kötetét, az *Arkhait*. Olvasom a cím magyarázatát: „görögül annyit jelent, mint kezdetek”. Nem szándékosan közelíték velem, görögösen, az apai klasszika-filológusi indulás hagyományához, akár a latin megfelelőhöz, a princípiumhoz. És nem a további hamvasi jelentésmagyarázat bódított el: „kezdet, alap, bázis, ősnyelv, őskép, ősfoma, minden, ami forrásszerű: a hierarchiák, vagyis a szefirák közös megjelölése, de a hierarchiák közül egy sajátos is, mint a kezdetek urai, ugyanakkor egy a túlvilág birodalmai közül”.

Igaz ugyan, hogy szülővárosom híres Házsongárdja – és a nagyvilág „házsongárdjai” – bekapcsolhatók a túlvilág birodalmaiba, engem azonban a Hamvas-kötetből az Amazonas erdeiben lakó indián törzs halottas énekei ragadnak meg. (Itt is családi emlék: Erzsike az indiánok nagy rajongója volt, ezt tudtommal nem a gyermekkorból hozta; feleségként, tanárként egyaránt megélte a büszkeség és szabadságvágy s az alkalmazkodás szükségsszerű konfliktusait.) Nem áltatom magam, hogy megpróbálhatnék az Amazonas mentén született nagyvonalú „és azért brutális” ének erejével versenyre kelni, viszont tudom, mindenkinek megvannak a maga halottas énekei – belőlük lehet az élet tüzét éleszteni. Száz év magányokból és a Nagy Házsongárdból előhívhatók az életek. Begyűjthetjük őket – magány ellen.

Háromsoros vers – milyen furcsa –, az internetről olvasom le Zalán Tibor barátom szövegét

(*Illat*):

„Még tartasz, de a
semmi is körülvesz ha
illata átjár”

De inkább vissza a kezdetekhez. És még mindig Hamvas, a váratlan összetalálkozások. Arra végképp nem gondoltam, hogy hársültetőnek feltételezett nagyanyám révén újabb (azaz régiebb) kapcsolokra következethetek. Fellapozom családragény-vázlatnak mondott könyvemben, *A kapuban* Krompecher Hermin tizennyolc éves evangélikus tanítónő naplóját, az 1894. március 11-i bejegyzést, és ennek végén az „Ugye kedves!”-nek minősített versikét, amelyet leendő anyai nagyanyám Hamvas József *A szerkesztőségben* című dramolettjéből másolt ki. (Még szerkesztőség is!) A vezetéknev már akkor keresésre ösztönzött, így jutottam el az eperjesi egyezésekhez, az evangélikus lelkész, versíró és szerkesztő Hamvas József és Hamvas Béla, az apa és fia összetartozásának vélt kiderítéséhez – ráadásul az *Erdélyi Híradó*hoz. S ha következtetésem helytálló, máris a meglepő Eperjes–Kolozsvár–Budapest-tengely rajzolódik ki, a Mikes Kelemen 15. udvarán nyíló ezüsthársnak köszönhetően. S még szó sem volt a mi Farkas utcánk, a kolozsvári iskolautca hársfasoráról. A Kántor család három, sőt már négy nemzedékének a Mikes utcaival összetartozó, alakuló emlékeiről – a több száz kilométernyi távolságot legyőző nosztalgiákról. (István küldött nemrég ilyen telefonos, hárs-illatos üzenetet németországi útjáról.)

A világ elkezd égni.

Az ezüsthárs után bejön a képbe, a színbe, az illatba, a hangokba, az örömbe, szomorúságba, a szellem tüzebe majd a fehér kakas és a vörösbor is.

Minden, mindenki a maga idejében.

Nagytakarítás

Falun a téli hónapokban felgyűlt szemetet, maradékot a tavaszi nagytakarításkor illik kihordani. A bútort átmenetileg kiteszik, hogy vakolni lehessen, netán a döngölt földet is felfrissítik. (A mezőségi Búzában vagy hol is láttam ilyet?) A mi kolozsvári kapunkon nem ilyen hagyományos házba lehet bejutni, noha hagyomány itt is van bőviben. Hogy milyen, arról többször igyekeztem tanúságot tenni – most újra megpróbálom. Ez a nekifutás időigényesebb lesz, akár életem végéig eltarthat. Felfrissített döngölt földre azért, de akár a kopott parkett felgyalulására senki ne számítson, a bútorokat nem fogom kihorda(t)ni – nem lesz tavaszi nagytakarítás, húsvét előtti ablakpucolás. Inkább amolyan őszi-téli leltárra készülök (festés nélkül persze,

marad a plafonon egy-két régi beázás foltja). Ez-az ismét előkerül szekrényekből, fiókokból, szobasarkokban meghúzódtott, rég kidobandó nejlonzacskókból, főként azonban az emlékezetből. Arcok, gesztusok, hangok. A legigazabb (szubjektív) dokumentumok. A 19., a 20., a 21. század. (Három évszázada élek? Annyit vagy már többet is, mint a hárs?)

Pusztulásnak a leginkább kitett cserepek, cserépmaradványok kerülnek kezembe. Régebbi takarítások, rendezések áldozatai. A legjobban – mert nekem bizonyára már pótolhatatlan – a habkönnyű kis kínai porcelánvázát sajnáltam, igyekeztem is összeragasztani az ezredfordulón, Senzszenben kapott ajándékomat, s most ellenőrizhetem, hogy a barnás hal uszonya sértetlen, és ha tudnám, még a betűket is elolvashatnám – csupán a váza szája csorbult, csonkult, alakult új, modernebb formára. Mindenesetre jobban járt, mint Kosztolányi híres kínai kancsója. Vagy rosszabbul. Mert nem tudok pszichológiai (társadalmi érvényű) történetet kerekíteni hozzá, mint a *Kínai kancsó* írója. (Egy viszonyítási pontom mégis van, és ez ugyancsak irodalmi. Mindhárman kaptunk egy-egy vázát ott a dél-kínai, több millió lakosú Senzszenben, a hivatalos magyar írószövetségi küldöttség tagjai, Pomogáts, Szörényi meg én, s egyikünk vázája, a fogadó országban annyira mindenre ráismerő Szörényi Lacié a gondos dobozcsomagolás ellenére már a repülő-visszaúton porrá tört. Valamiben tehát túltettem irodalomtörténéz társamon, Lacin. Egy összeragasztott cseréppel.)

A másik két megtalált törött cserépnek nincsenek ilyen előkelő rokonai. Vagy vannak, csak a világ még nem tartja számon őket. Csíkdánfalván készült az egyik (Sántha Imre munkája), a legszebb barna tál volt, feketébe játszó, pávaszemés (?) és fenyős rozettával (szakember elmosolyodhat ezen a körülíráson) – gyönyörűséges közepe megmaradt –, csonkán őt is őrzöm. A korondi kék kancsó volna a legkönnyebben pótolható (Józsa Jánostól), de akár vissza is ragaszthatom a szájáról letört kisebb darabokat. Ő a legutóbb megtalált áldozat, sorsa még eldöntetlen.

Az igazi nagy cserepek viszont, a gázfűtés, majd a konvektorbeszerelés ellenére álló csempekályhák, a lakás páratlan díszei most már velem együtt fognak élni vagy halni. Amíg még mindegyik melegített (mára már csak az egyik szolgál fűtőtestül), válogathattam, hogy épp melyik szecessziós műremeknek támaszkodva olvasom fel a frissiben fogalmazott cikket, tanulmányt, novelláskát első meghallgatóimnak, bírálóimnak. A földszinti lakásban feleségem lett a kiszemelt alany, az egyetlen. Amikor még szüleimmel az emeleten laktunk, nagyiskolás meg egyetemista koromban apámat-anyámat verbuváltam össze, a felső szint kályhája köré; egy idő után édesapám inkább elkérte a leírt szöveget, és ceruzával pontokat rakott az oldalszélre, okulásomul.

A kapuba bekerült egy sokkal később készült, irodalomtörténetinek elfogadható kályhás felvétel. A legszebb díszű, valóban gyönyörűséges barna-fehér girlandos, zöld alapszínű műemlék-kályha előtt (vendégek esetében étkezőhelyül szolgáló, egyébként szülői hálószobánkban) állók és ülők közül csak Erzsike tudhatta – mert a jeles vendégeknek nem fecsegtem el –, hogy tulajdonképp „munkahelyen” vagyunk; pedig az öt irodalomtörténész, Poszler György, Pomogáts Béla, a két Gálfalvi s a hölgyek közt ülő Domokos Mátyás alighanem pluszban értékelte volna a fényképeződéshez kiválasztott teret. És bizonyára ezt tehetné a Domokos Matyitól jobbra ülő Nap Kiadó-szerkesztő, Sebestyén Ilona is.

Az íróbarátok, szakembereknek mondható más látogatók által múzeumi tárgyként becsült szecessziós csempekályha – a közvetlen közelében sűrűn benépesült vacsoraasztalnak hála – nagy találkozásoknak, vitáknak, vidám és szomorú jeleneteknek egyaránt tanúja volt. Ezekre a maguk helyén majd visszatérek, előljáróban azonban – ha már nagytakarítás – a hímzéses damasztabroszra egy emlékezetes estén kiömlött vörösborot kell említenem. Népi-urbánus összeszólalkozás következményéről van szó (a főszereplőket itt még nem nevezem meg); s ha már címbe is bekerült, el kell oszlatnom a manapság könnyen támadó gyanút, hogy a „vörös” pártpolitikai színezetre utalna ebben az összetételben. (Mint ahogy a „fehér” sem értelmezhető ellensúlyként, a könyvemben sorsára váró „kakas” jelzőjeként. Az viszont igaz, hogy a vörösbor megpecsételte a fehér abrosz sorsát, a *Fehér kakas* azonban, íróasztalommal szemközti falon, máig nem szenvedett kárt; a takarításhoz annyi a köze, hogy időnként illik finoman letörölni róla az utcáról beszüremkedő port. Vörös és fehér pedig máskor és máshol fog egymásnak feszülni.)

A nagytakarítás(ok)nak folyamatosan ellenálló íróasztal természetesen nem maradhat ki a kezdeti gyors leltárból. Aktualitása e kérdésnek mindig volt, jóllehet férj-feleség ismétlődő nézeteltérése ebben a vonatkozásban néhány év elteltével értelmét veszítette, ellenállásaim takarításügyben ugyanis viszonylagos győzelmet hoztak nekem. Sajnos, áthidalhatatlan késéssel érkezik igazam nemzetközi alátámasztása. 2013 nyarán olvasom az újságban a *Psychological Science*-re hivatkozó tudósítást, amerikai kutatók a *Daily Telegraph* online kiadásában közölt fölfedezését, miszerint a rendetlen íróasztal kreatív gondolkodásra ösztönöz. Hát én ezt felmérések nélkül is régóta érzem, csak épp nem volt kézügyben a megdönthetetlen érv. A papír- és könyvtelenített „tisza” íróasztalok nekem mindig gyanúsak voltak. Nem vonom kétségbe, hogy a tőlem idegen, „pedáns íróasztal” esetleg valóban nagylelkűségre, egészséges táplálkozásra sarkall (a kettőnek mi köze van egymáshoz?) – azt pedig szívesen aláírom, hogy

összefüggésbe hozható a konvenciók követésével. Nos, én sem itthon, sem a szerkesztőségben nem tekintetem életformának a konvenciók követését. És azt gondolom, a nagylelkűséget nem az íróasztal tájékán kell keresni.

Bár erre is van példám. Kecskeméti szerkesztő (korábban helybeli gimnáziumi tanár) barátom, a nemrég elhunyt Szekér Bandi pár napos vendégeskedésem idején felajánlotta, hogy üljek íróasztalához, az enyémhez hasonlóan öreg írógépéhez, vagyis otthon érezve magam ott készüljön el a valamiért valahová Kecskeméten is sürgősnek mutatkozó szöveg. Megköszöntem, elfogadtam az ajánlatot, s attól kezdve levelezésünkben gyakran emlegettük az én kecskeméti vendég-íróasztalomat. Annál nagyobb a lelkiismeret-furdalásom, hogy Bandi legutóbbi levelére annyit késtem a válasszal, amíg egészen lekéstem vele – időközben a gyászjelentése érkezett meg.

Igen, a levelek. Havonta vagy inkább évente lehetetlen nem összegyűjteni őket az íróasztal jobb sarkáról, lejárt nyomtatványokat, értelmüket vesztett meghívókat a papírkosárba dobva, és szortírozni a megtartásra érdemes, legalábbis annak vélt küldeményeket. Ha viszont elrakom őket a „megfelelő helyre”, előkeresni valamelyiket szükség esetén – szinte reménytelen vállalkozás. És vannak levelek, amelyektől eltávolodni fájdalmas, noha a továbbéléshez természetes volna. Ezek ugyanúgy (a barátaim együttérzését kifejezők) hozzátartoznak az életemhez, mint a szekrényben maradó ruhák, az elveszített társ használaton kívül került holmijai. Akár az éjjeliszekrényen porfogónak őrzött mütyür, tengerpartról, patakpartról hozott kavics, kagyló, a legkisebb unoka (vagy valamelyik nagyobb) ajándéka nagyanyának.

Az élet különböző rétegeit őrzik azok a bizonyos porfogó műanyag zacskók, ki tudja, miért – csak egyszerű hanyagságból? – bennük maradt újságokkal, régi folyóiratpéldányokkal, hivatalos levelekkel, szerződésekkel, elszámolásokkal. Ideje, hogy ennek a nagytakarításnak végre áldozatul essenek. Egészen más a helyzet a használatból kikerült, mondhatni csukott tárlóknak tekinthető irattáskákkal. Egynek-kettőnek akár önértéke is lehet; és ha nem mentek volna ki a divatból – diplomaták érkezéséről beszámoló híradók, a Wall Street bankárait jelenítő filmek emlékeztetnek az ilyenfajta tárgyakra –, elővehetném őket mindennapi használatra, bennük nem gyűrődnének a papírok, mint a filmfesztiválok reklámszatyráiban, vagy a „Congresso Internazionale di Studi Ungheresi Roma – Napoli 9–14 Settembre 1996” felirattal emlékeztető kék oldaltáskában, amely lassan már foszladozóban is szolgál. Mert ugye mindig nehéz váltani.

Táskák (I.)

Ahogy sorra kinyitom őket, tudomásul kellennem, hogy nem intézhetem el ezt a táska-csapatot egy felsorolásban. Mindegyiknek külön élete van, helyet követel itt magának. A legrégebbi, egyúttal a legnagyobb – ráadásul bőrből készült, tehát a benne gyűlt papírok nélkül is súlya van – anynyira emlékezetes, hogy bekerült a kolozsvári médiába, a humoreszkjeivel kitűnt egykori újságíró, Sinkó Zoltán jóvoltából. Sinkó írta le valamikor, hogy ezzel a bőrröndnyi táskával naponta kelek át a Fő téren, nyilván a szerkesztőségbe, a szerkesztőségből (el)sietve.

Próbálok felidézni, kitől, milyen alkalomra kaptam őt. Azt hiszem, budapesti (apai) nagybátyám volt az ajándékozó (kerek születésnapra, mondjuk a harmincadikra?); jónak bizonyult a választás, a műtárgy ma is ép, csupán a fület tartó rézdrót billent ki a helyéből a teher alatt, ám ez könnyen orvosolható volna. De nem a bőr tartóssága kötelez megállásra, hanem az összesűrűsödött levelek melletti oldalsó fiók, a múlt század hatvanas évei végének, a hetvenesek elejének bizonyágtevőivel. A mindenféle papírok közé néha érthetetlenül bekerült, évtizedek múltán történelmi súlyt kapott újságokkal és persze az így könnyebben helyükre kerülő gépiratokkal, fényképekkel, különböző nyelvű nyomtatványokkal. (Váratlanul, máshonnan előkerült, egyik oldalán hajdani kritikavázlatokkal teleírt papírdarab gondolkodtat el: vajon nem mégis ennek az irattáskának a közelebbi eredetére utalnak a túloldali családi sorok? „Édesapa névnapjára nagyon sok szeretettel és jókívánsággal, s hogy hordjon benne rengeteg okos dolgot. Édesanya, Lacika, Istvánka.”)

Vegyem sorra, amit talán érdemes. Nekem biztosan érdemes és érdekes az a néhány színes, ecsettel meg kariókával készült, húsvét és karácsony előtti óvodás és kezdő elemista rajz, vonalas füzetlapra írt kérő levél, Laci és István terméke bizonyára, jóval a filmes s az orvosi pálya megkezdése előtti időből. Amikor még egy öt-hat-hét éves gyerek ceruzát, „hegyzőt”, picit kocsit, almát, diót, csokit szeretett volna kapni az angyaltól vagy a nyusztól. Jóval az elektronika hozzánk beköszöntése előtt. (Mintha művészpálya megelőlegezése volna az önálló struktúrát képező egyik absztrakt rajz – bár nem tudom, melyikük festette –, apjuk ma némi esztétikai ismeretek birtokában akár értelmezni tudná.) Időbeli behatárolásukat segíti két családi levél (a gyerekrajzok közelében találom), mindkettő Budapestről érkezett, rokon segítség-kísérlet egy unokatestvéri vitában, hogy az általunk megvásárolt és így beköltözhetővé vált házrész, a földszinti lakás tulajdonosaként visszajöhessünk a Mikes Kelemen 15-be. A levelek 1970. novemberi, illetve decemberi keltezésűek – szerencsés kimenetelű,

pontosabban törvényes lezárású bírósági per végén a peres féllel lakást cserélhettünk 1971-ben, nekik hagyva a Dónát úti pengeblokk hetedik emeletén háromszobás lakrészünket.

Ennél egyértelműen közérdekűbb dokumentumok is előkerülnek az irattáskából. Gépiratos másolat, románul, Szilágyi Domokos verscímeivel (1962 és 1969 között megjelent köteteiből), 1600 verssor lefordítására tett javaslat (kinek a számára készült?) plusz a tartalékok megnevezése, a műfordító esetleges kérésére tekintettel. Nincs címzett (kiadó, fordító) az árválkodó lapon, további információkkal jövőbeli Szilágyi Domokos-kutatók szolgálhatnak.

208 lej 25 baniról szóló nyugta a kolozsvári vámhatóságtól, hozzá csatolva a postai „Borderou” kitöltött adataival, súly és hivatalos taxa szerint részletezve és összegezve (még 104 lej 20 bani) a könyvküldeményt. A postai pecséten 1970. szeptember 12-e olvasható. A feladó: Kantor Ludovic, Cluj, Pta Libertatii 4-5 – vagyis a *Korunk* főtéri szerkesztőségi címe. A könyvlista az én *Alapozás* című kötetemmel kezdődik, Bori Imrének Újvidékre egyenesen négy példányt küldök (bizonyára ottani barátoknak is, kézbesítésre), hármat Bodnár György nevére, a Ménesi út 11-13-ba, az Irodalomtörténeti Intézetbe, kettőt Fodor Ilonának, Somlói úti címére, egyet-egyet Barta Jánosnak a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetemre, Kabdebó Lórántnak Miskolcra, Dévavárinak Szabadkára, a rádióhoz, Szabó Józsefnek (a Madách-kutatónak) Balassagyarmatra. Nyilván személyesen érdekelt vagyok a Cseres Tibort megcélzó küldeményben (meg hát ő is), a *Föld, csillag* című antológia (Mai magyarországi novellák) két kötete a Tanulók Könyvtárában (Albatros, Bukarest kiadói megnevezéssel, a szerkesztője viszont kolozsvári barátom, a Forrás első nemzedékéhez tartozó költő, Jancsik Pál) – máig ható öröm és büszkeség forrása; már egyáltalán a lehetőség megteremtődése, és azt gondolom, a válogatás is meg a terjedelmes előszó-tanulmány, *A magyar novella útjai*, amelyet a *Valóság* is leköszölt. Megjegyezném, mi került még fel a postai vámlistára: Tabéry Géza: *Két kor küszöbén*, Lám Béla: *A körön kívül*, Páskándi Géza: *Zápfog király* (a címzett: Bori Imre), Földes László: *A lehetetlen ostroma* (Fodor Ilonának).

Közvetlenül a *Korunk*hoz – a *Korunk*-történethez – kapcsolódó az a gépirat, amelyet Balogh Edgár kézírásos kiegészítései tesznek egyedivé, és amely valamiért hozzám került. Az 1971. februári lap tervelőzetese számos érdekességet tartalmaz, különösen ha összevetjük a kinyomtatott lapszámmal, az alighanem különböző okokból történt kimaradásokkal (Sartre egzisztencializmusa, Lukács György, Tamás Gáspár Miklós) –

ezek közt nyilván voltak terjedelmi okok is, szerzői késések meg cenzurális szempontok érvényesítése. (Két „apróság”, ami nem olvasható ki a tervvázlatból: a Heidegger-részletet még *Korunk*-szerkesztőként K. Jakab Antal fordította, de antropológiaszámunk egészében az ő szerkesztésében készült – bizonyára a főnökség s a külső tényezők beleszólásával. Amit pedig már-már elfeledtem: Pusztai regényrészlete, a *Zsé birtoka* elé én írtam, csak szignóval jegyezve, magyarázó-mentő „kopfot”, a munkásíró Nagy Istvánt és a korszerűsödő marxista esztétikát is bevonva Pusztai János negatív utópiájának értelmezésébe, mentésébe.)

Ezekhez az évekhez vezet vissza a bőr-irattáskába került, sok darabot számláló nyersanyag, az, aminek nagy része 1972-ben, az *Utazás a gyökerek körül* cím alatt realizálódott, a Dacia Könyvkiadónál. Itt találok a kolozsvári kiadó 1971-es katalógusát, a 71-es kiadói tervet (román nyelven); a „Discobolul” (Diszkoszvető) sorozatban tüntették fel „Modern variációk” címmel útinaplómat a kortárs irodalomról, művészetekről, az Adriától a Balti-tengerig. A tárgyhoz igazítottan számos színházi előadás műsorfüzete került egymás mellé, diákszínjátsszóké is, Temesvártól Gdańskig, bukaresti, belgrádi, nagyváradi Shakespeare-bemutatóké (a Radu Penciulescu rendezte *Lear királyé*, George Constantinnal a címszerpben; a *Szentivánéji álom*, ahogy azt Vlad Mugur képzelte a kolozsvári Nemzetiben; a *Szeget szeggel*-nek a műsorfüzet borítójára került grafikai kivetítése ragadott meg – valószínűleg a díszlettervező Bíró I. Géza munkája). A *Play Strindberg*, Liviu Ciulei rendezése és emlékezetes alakítása a bukaresti Bulandrában, illetve egy kolozsvári vendégjátékon nagy színházi élményt jelentett 1971-ben, erre emlékeztet Ciulei kötetbe átvett grafikus portré-fotója. (A román színész-rendezők egyik legkiválóbbjának postai lapon küldött köszönetét máig sikereim közt őrzöm.) De nem hagynám ki a sorból a *Pisica în noaptea anului nou – Újév-éjszakai macska* című Dumitru Radu Popescu-darabot sem; a megőrzött színházi füzet emlékeztet, hogy az egykor kolozsvári barátként számon tartott kortárs színpadi művét Marosvásárhelyen 1971-ben Harag György rendezte. És lehet, mindegyiknél fontosabb nyomtatvány őrződött meg a táskafiókban: az *Utunk* 1970. szeptember 18-i számának négy oldala, Páskándi Géza drámai szövegével; *A bosszúálló, a kapus, avagy: kérjük a lábat letörölni* még csak itt volt olvasható, amikor a könyvet, az *Utazást* írtam (Árkossy István legjobb formáját mutató illusztrációival közölte Páskándit a kolozsvári irodalmi hetilap). De már bekerülhetett a nagyváradi színház stúdió-előadását, Szabó József telitalálatnak számító rendezését, annak egy jellemző jelenetét dokumentáló felvétel is az *Utazásomba*, mély Páskándi-élményem tárgyibizonyítékául.

Mit keres ugyanitt a bukaresti írószövetségi hetilap, a *România literară* vastag lapszáma (1970. december 17.)? Talán Nichita Stănescu verseiért tettem el? Vagy inkább az Albee-előadás, a *Nem félünk a farkastól* vitája miatt? A műcsarnoki Henry Moore-kiállítás (az 1967-es) katalógusát nem kell magyaráznom. Szervátiusz Tibor Bartók- és Dózsa-szobrának reprodukcióját sem kell indokolni, ahogy a *Kolozsvári Krisztus*ét sem (a *Korunkban* a reprók megjelentek). Közelükben maradt az 5. *Balaton nyári tárlat* reprodukciókkal gazdag füzet, innen Orosz János olajtemperája került be a kötetbe.

És legalább három kakasos kép, más-máshonnan. Két jugoszláviai naiv festmény (Ivan Generalićtól) – legfőképpen pedig Nagy Albert naiv hite-lű, ám nagyszerűen profi műalkotása, dolgozószobám faláról. Számomra örök jelkép: a *Fehér kakas*.

Nagyobb borítékok is kikerülnek a bőr-börtönből – két évtizeddel későbbi postai bélyegzővel. Azt gondolom, ezeket nem kell összekapcsolni az *Utazás a gyökerek körül* világával. Bár ki tudja? A Tamási Áron Állami Színház akkori igazgatója a szervezők nevében írja alá a felkérő levelet a harmadik, 1992-es sepsiszentgyörgyi Nemzetiségi Színházi Kollokviumon előadás tartására. (Nekem az első, ugyancsak szentgyörgyi 1985-ös volt az igazán fontos, közvéleményt felkavaró – erről majd később.)

És négy darab, Cambridge-ből érkezett levél. Az egyik küldője Gömöri Gyurka barátom; angliai, kinyomtatott elemzést mellékel soraihoz a kolozsvári választásokról, 1992 áprilisában; szó van benne a román nacionalizmusról és az RMDSZ szerepléséről. Még közvetlenül érdekelt voltam az RMDSZ-politizálásban. A másik három borítékon feladóként egy bizonyos intézet (?) neve olvasható: The International Biographical Centre Cambridge CB2 3QP England. Ők 1991. augusztus 10-e és 1992. február 1-je között háromszor szólítanak fel, hogy valakinek (nem Gömörinek) a javaslatára töltsen ki a mellékelt kérdőívet a „Dictionary of International Biography”-be kerülés érdekében. Ilyen fontos volnék, nemzetközileg? Vagy sokkal inkább fizetnem kellene hírnevem érdekében, „nemzetközileg”? Vajon mit gondolt erről az aláíró Ernest Kay vezérigazgató úr? Tudtommal nem válaszoltam.

(Egy évtizeddel később, valamivel biztatóbb körülmények közt, a svájci illetőségű – bukaresti irodával rendelkező – „Hübners Who is Who”-nak aztán kötélnek álltam. Így lettem romániai híresség 2011-ben, a „Who is Who in România” szerint, a romániai személyiségek enciklopédiájában, ékes angol nyelvű környezetben.)